

ગઝલમાં ગીતા.

ભાગ ૧ લો.

(૧-અબ્દુલ વિપાદયોગ! ૨-સાંખ્ય યોગ! ૩-કર્મયોગ!)

37

૮૯૯૦

અધ્યાત્મિક જીવનની જરૂર જણાવનાર આચાર્યશ્રી આચાર્ય:
અધ્યાત્મની આજીવન વસાયે ધર્મ ત્યારે જ હું કાંઈ.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોંપીરાબિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૮-૧૦૦ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ગાજલખી ગાલ

વિષય કદમ્બ

ૐ
-સ ચિ ત્ર-

ગઝલમાં ગીતા.

યાને

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું (મૂળ સાથે) ત્રણ
અધ્યાયનું ગઝલમાં ભાષાન્તર.

(૧-અર્જુન વિપાદયોગ ! ૨-સાંખ્યયોગ ! ૩-કર્મયોગ !)

અનુવાદક,

“ મણિકાન્ત. ” હજીધરવાસવાળા

અને

જ્ઞાપી સાંકળેંદર દા. - શર્મા - હજીધરવાસવાળા.

૬. ગાયવાડી, માધવજી હાકરશીનો માળો-મુંબઈ નં. ૨.

પ્રકાશક,

સાંકળેંદર મોહનલાલ પાંડત.

હજીધરવાસ.

સોલ એજન્ટસ,

સોજીતરીયા બ્રધર્સ-બુકસેલર્સ.

૬૦ લખમીદાસ ખીમજીનો માળો, ગણેશવાડી-મુંબઈ નં. ૨.

ક્રીંમત રૂ. ૦-૮-૦.

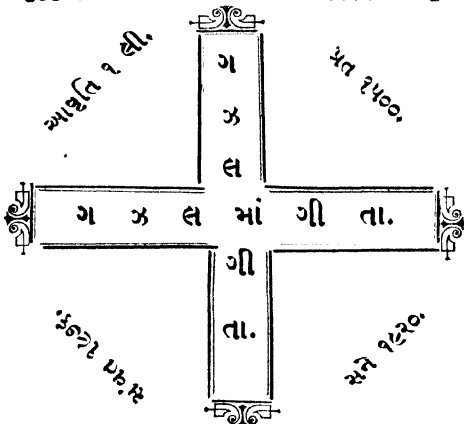
૧૮૬૦
૧૫

ગાંધીજીના વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ

છપાય છે ! છપાય છે ! ! છપાય છે ! ! !
વીર કશ્મીર રસથાળી, હૃદયલક્ષ્મી ઇતિહાસિક નોવેલ.
જેસલભીરનું જવાહીર !

લગભગ ૩૦૦ પેજ પાકું પુસ્તક, કી. રૂ. ૨-૮-૦ પોસ્ટેજ બુટ.
સોલ એજન્ટસ:-સોજીતરીયા અધર્મ. ગણેશવાડી-મુંબઈ નં. ૨.

સર્વ હક્ક સ્વાધીન છે.

અમદાવાદ, સલાપોસ રોડ, ધી " હાયમંડ ન્યુબિલી "
પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં પરીખ દેવીદાસ છાપનાલાલે છાપી.

મૂલ્યના-ગ્રંથમાં ગીતાની છુટક નકલ મંગાવનારે રૂ.૦-૮-૬ની પોષ્ટનીટીકીટ મોકલવી.

અર્પણ પાત્રકા.

જે મહાત્માનો જીવનપ્રવાહ કેવળ પરમાર્થ માર્ગમાંજ
વહે છે; વળી જીજ્ઞાસુના શાન્તિદાતા
અને મુમુક્ષુના માર્ગદર્શક છે. મહાપુરુષોના
સકલ ગુણોથી વિભૂષિત અને નિર્મલ
જેનું ચારિત્ર છે; એવા બ્રહ્મનિષ્ઠ પરમહંસ
સ્વામિશ્રી નિત્યાનંદોદાસીનને આ
“ ગણલમાં ગીતા ” નામનું લઘુ
પુસ્તક પૂજ્યભાવે સમર્પણ
કરી કૃતાર્થ થઈય
છોષ.

લો.

તેઓશ્રીના કૃગ્રાંક્ષી,
અનુવાદકો.

॥ ॐ ॥

ध्यान.

ॐ पार्थाय प्रतिबोधितां भगवता नारायणेनस्वयम् ।
व्यासेन ग्रथितां पुराणमुनिना मध्येमहाभारतम् ॥
अद्वैतामृतवर्षिणीं भगवतीमष्टादशाध्यायिनीमम्ब ।
त्वामनुसन्दधामि भगवद्गीतेभवद्वेषिणीम् ॥ १ ॥

× × × ×

नमोऽस्तु ते व्यास विशालबुद्ध फुलारविन्दा यतपत्रनेत्र ।
येन त्वया भारततैलपूर्णः प्रज्वालितो ज्ञानमय प्रदीपः ॥

× × × ×

सर्वोपनिषदो गावो दोग्धा गोपालनन्दनः ।
पार्थो वत्सः सुधी भोक्ता दुग्धं गीतामृतं महत् ॥ ४ ॥

× × × ×

मूकं करोति वाचालं पंगुं लघयते गिरिम् ।
यत्कृपा तमहं वंदे परमानन्दमाधवम् ॥ ८ ॥

ૐ.

ધ્યાન.

—ગઝલ—

સ્વયં ભગવાન નારાયણે ધનંજયને ભણાવેલી;
પુરાણા વ્યાસમુનિ હસ્તે શ્રીભારતમાં ગુંથાયેલી.
અંદ્રેતામૃત દેનારી અદ્વાર અધ્યાયો ભગવતી ! મા !
ધરંદ્રુ ધ્યાન ભવટાળકા શ્રીમદ્ભગવદ્ ગોતા ! તહાઈં.

× × × ×

સકળ ઉપનિષદો ગાયો અને દોનાર નંદતનય;
ધનંજય વત્સ ધીમન્ત ભોક્તા ગોતામૃત દૂધછે ઉત્તમ !

× × × ×

કમળ વિકસિત સમ નેત્રો મહા ધીમન્ત વ્યાસ નમું !
તમે ભારતરૂપી તેલે પ્રકટ કર્યો જ્ઞાનરૂપ દીવો !

× × × ×

મુગો વાચાળ થાયે છે ગિરિ ઝાળંગતો પંચુ;
કૃપાથી જનોં તે વંદુ ! પરમ—આનંદ માધવને !

प्रथमोऽध्यायः ।

धृतराष्ट्र उवाच ।

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।

मामकाः पांडवाश्चैव किमकुर्वत संजय ॥ १ ॥

संजय उवाच ।

दृष्ट्वा तु पांडवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा ।

आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥ २ ॥

पश्यैतां पांडुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ।

व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥ ३ ॥

अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।

युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ॥ ४ ॥

धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।

पुरुजित्कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुंगवः ॥ ५ ॥

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।

भामकाः पांडवाश्चैव किमकुर्वत संजय ॥ १ ॥ अ. १ ॥

“धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे भणोता युद्धवाग्बुधोऽयः
सुतो महाराजने पांडु सुतोऽयं शुं कुरु संजय ?”

अ० १ ॥ अ० १

તમ્ય સંજનયન્હર્યં કુરુવૃદ્ધ. પિતામહઃ ।

મિહનાદં વિનયોચ્ચઃ શાંત્ય દમ્ભા પ્રતાપવાન ॥ ૧૨ ॥ અ. ૧ ॥

“હરખ ઉપજાવતા ત્હેને પિતામહ એ કુરુવૃદ્ધઃ
અતાપીએ કુર્યો શાંત્ય દમ્ભા પ્રતાપવાન તહાં!”

અ. ૧ શ્લો. ૧૨

અધ્યાય પહેલો.

અર્જુન વિષાદ યોગ.

દ્રુપદાદ્ય કહે છે— ગઝલની ઢબ.

૧-*ધર્મક્ષેત્રે કુરક્ષેત્રે મળેલાં યુદ્ધવાંચ્છુઓ;
સુતો મહારા અને પાંડુ સુતોએ શું કર્યું સંજય !

સંજય કહે છે—

૨-યથાક્રમ સૈન્ય પાંડવનું તહાં દુર્યોધને જોઈ;
વચન ત્યારે કહ્યાં આવાં નૃપે આચાર્ય પાસે જૈ.

૩-મહા આ સૈન્ય પાંડવનું તમે આચાર્યજી પેખો;
દ્રુપદતન આપના ધીમંત શિષ્યે ગોડવ્યું છે જ.

૪-ધનુર્ધારી શૈરા ત્યાં છે ધનંજય, ભીમ સમ રણમાં;
વિરાટ વળી યુયુધાન અને છે મહારથી દ્રુપદ.

૫-ધૃષ્ટકેતુ ને ચેકિતાન, પરાકર્મી કાર્શીરાજ છે;
પુરંજીત, કુન્તિભોજ અને પુરૂષમાં શ્રેષ્ઠ છે શૈબ્ય.

* ધર્મક્ષેત્ર.

युधामन्युश्च विक्रांत उत्तमौजाश्च वीर्यवान् ।
सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः ॥ ६ ॥

अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम ।
नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान्ब्रवीमि ते ॥ ७ ॥

भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिजयः ।
अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥ ८ ॥

अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः ।
नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥ ९ ॥

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम् ।
पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितम् ॥ १० ॥

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ।
भीष्ममेवाभिरक्षन्तु भवन्तः सर्व एव हि ॥ ११ ॥

૬-પરાક્રમી છે યુધામન્યુ' બહાબળી ઉત્તમૌજ છે;
સૌભદ્ર, દ્રૌપદીપુત્રો સકળ એ મહારથી છેજ.

૭-દ્વિજેત્તમ ! આપણા પણજ ગણાયે મુખ્ય જણો તે;
કહું તમ જણને માટે હવે મુજ સૈન્યનાયક જે.

૮-ત્હમે છો, ભીષ્મ છે; કર્ણ, વિજેતા છે 'કૃપાચાર્ય;
વિકર્ણ અને અશ્વત્થામા તથા સુત સોમનો પણ છે.

૯-અવર શૂરવીર મુજ માટે ઘણા છે પ્રાણ દેનારા;
કુશળ છે યુદ્ધમાં સર્વે અનેકાયુધ ધરનારા.

૧૦-વળી આ આપણી સેના અખુટ છે ભીષ્મથી રક્ષિત;
જણાયે તેમનું અલ્પ ભીમે રક્ષેલ તે સૈન્ય.

૧૧-અને સૌ વ્યૂહમાર્ગ વિષે યથાભાગે ઉભા રહ્યો ને;
તમે સર્વે સકળ દિશથી સુરક્ષણ ભીષ્મનું કરજો.

तस्य संजनयन्हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः ।

सिंहनादं विनद्योच्चैःशंखं धूमौ प्रतापवान् ॥ १२ ॥

ततः शंखाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ।

सहसैवाभ्यहन्यंत स शब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥ १३ ॥

ततः श्वेतैर्हर्यैर्युक्ते महति स्पंदने स्थितौ ।

माधवः पांडवश्चैव दिव्यौ शंखौ प्रदध्मतुः ॥ १४ ॥

पांचजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनंजयः ।

पौंड्रं धूमौ महाशंखं भीमकर्मा वृकोदरः ॥ १५ ॥

अनंतविजयं राजा कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः ।

नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ ॥ १६ ॥

काश्यश्च परमेष्वासः शिखंडी च महारथः ।

धृष्टद्युम्नो विराटश्च सात्यकिश्चापराजितः ॥ १७ ॥

૧૨-હરખ ઉપજવતા ત્હેને પિતામહ એ કુરૂવૃદ્ધે;
પ્રતાપીએ કુંકયો શંખ કરીને સિંહનાદ તહાં.

૧૩-તહાં શંખો તથા ભેરી, પણવ, ગોમુખ અને આનક;
સહજમાં વાગવા લાગ્યાં અને તે ઘોર નાદ થયો.

૧૪-પછી તે સ્વેત હયવાળા મહારથમાં વિરાજેલા;
વગાડયા દિવ્ય શંખો ત્યાં શ્રીકૃષ્ણે ને ગુડાકેશે.

૧૫-ધનંજય ને દુષીકેશે વગાડયા દેવદત્ત, પાંચજન્ય;
વૃકોદર ભીમકર્માએ વગાડ્યો પૌંડ્ર શંખ મહા.

૧૬-વિજયનો અંત ના જોનો વગાડ્યો શંખ એ ધર્મે;
અને સહદેવ ને નકુલે મણિપુષ્પક અને સુગ્રોષ.

૧૭-શિખંડી મહારથીએ ને ધનુર્ધર કાશીરાજએ;
વિરાટે, ધૃષ્ટદુમ્ને ને અજીત જ સાત્યકિએ પણ.

द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ।

सौभद्रश्च महाबाहुः शंखान्दध्मुः पृथक् पृथक् ॥ १८ ॥

स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत् ।

नभश्च पृथिवीं चैव तुमुलो व्यनुनादयन् ॥ १९ ॥

अथ व्यवस्थितान्दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान्कपिध्वजः ।

प्रवृत्ते शस्त्रसंपाते धनुरुद्यम्य पांडवः ॥ २० ॥

हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते ।

अर्जुन उवाच ।

सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत ॥ २१ ॥

यावदेतान्निरीक्षेऽहं योद्धुकामानवस्थितान् ।

कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन्नणसमुद्यमे ॥ २२ ॥

योत्स्यमानानवक्षेऽहं य एतेऽत्र समागताः ।

धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रियाचिकीर्षवः ॥ २३ ॥

૧૮-મહાબાહુ અભિમન્યુ, દ્રુપદ, સૌ દ્રૌપદીપુત્રેઃ
વગાડયા શંખ સર્વેએ જુદા જુદાજ હે રાજન !

૧૯-અને આકાશ ને અવની વિષે ઓમેર ધુંટાતાઃ
મહાધોષે ચીરી નાંખ્યાં હૃદય સૌ કૌરવો કેરાં.

૨૦-પછી ત્યાં યુદ્ધ આરંભે વ્યવસ્થિત કૌરવો જોઈઃ
કપિધ્વજ અર્જુને ત્યારે ધનુષ નિજનું ઉઠાવીને.

૨૧-કહે છે વાક્ય કેશવને મહીપતી ! તે સમે આવાંઃ
અર્જુન કહે છે—

ઉભય આ સેન્યની મધ્યે હરિ ! મુજ રથ ઉભો રાખો !

૨૨-નિહાળું એટલે હું આ ઉભા જે યુદ્ધઈચ્છુઓઃ
અને મહાયુદ્ધમાં મ્હારે હવે કો' સાથ લહડવાનું.

૨૩-કુયુદ્ધિ કૌરવાધશનું કરી યુદ્ધ શ્રેય અહાનારાઃ
અહિં લહડવા મળેલા આ નિહાળું હુંજ લહડવૈયા.

संजय उवाच ।

एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ।
सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥ २४ ॥

भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम् ।
उवाच पार्थ पश्यैतान्समवेतान्कुरूनिति ॥ २५ ॥

तत्रापश्यत्स्थितान्पार्थः पितृनथ पितामहान् ।
आचार्यान्मातुलान्भ्रातृन् पुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा ॥ २६ ॥

श्वशुरान्सुहृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि ।
तान्समीक्ष्य स कौंतेयः सर्वान्वंधूनवास्थितान् ॥ २७ ॥

कृपया परयाविष्टो विषीदन्निदमब्रवीत् ।

अर्जुन उवाच ।

दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितम् ॥ २८ ॥

सीदंति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ।
वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते ॥ २९ ॥

સંજય કહે છે—

૨૪-ગુડાકેશે કહ્યું એવું પછી ભારત ! દૃષિકેશે;
ઉભય એ સૈન્યની મધ્યે ઉભો રથ ઐષ્ટ રાખીને.

૨૫-સકળ રાજ સમક્ષે ને પિતામહ, દ્રોણ સન્મુખે;
વધા એવું “ધનંજય આ મળેલા કૌરવોને જો !”

૨૬-ઉભેલા ત્યાં દ્વૌષ્ઠ પાર્થે પિતામહ, ભાઈ, કાકાઓ;
તથા આચાર્ય ને મામા, સખા, પૌત્રો અને પુત્રો.

૨૭-હતા સ્નેહી અને સસરા ઉભય એ સૈન્યની મધ્યે;
મળેલા સર્વ એ બાંધુ નિહાળી ત્યાં ધનંજય તે.

૨૮-પરમ કરુણ થકી વ્યાસ વધો ત્યાં ખિન્ન થઈ આમ;
અર્જુન કહે છે—

ઉભેલા યુદ્ધવાંચ્છુઓ સ્વજન આ જોઈ હે કૃષ્ણ !

૨૯-ગળે છે ગાત્ર મહારાં ને સુકાઈ જાય છે મુખ;
શરીરમાં કંપ છૂટે છે અને રોમાંચ થાય છે.

गांडीवं संसते हस्ताच्चवचैव परिदह्यते ।

न च शक्रोऽभ्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ॥ ३० ॥

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ।

न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ॥ ३१ ॥

न कांश्चे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च ।

किं नो राज्येन गोविंद किं भोगैर्जीवितेन वा ॥ ३२ ॥

येषामर्थे कांक्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च ।

त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च ॥ ३३ ॥

आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः ।

मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः संबंधिनस्तथा ॥ ३४ ॥

एतान्न हंतुमिच्छामि घ्नतोऽपि मघुसूदन ।

अपित्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥ ३५ ॥

૩૦-સરે ગાંડીવ હાથેથી ત્વયામાં દાહ થાયે છે;
ઉભા રહેવા નથી શક્તિ ભમે મન મ્હાડું તો જાણે.

૩૧-નિમિત્તો સર્વ પેણુ છું અહિં વિપરીત હું કેશવ !
સ્વજનને યુદ્ધમાં હણતાં નથી કેં શ્રેય જોતો હું.

૩૨-વિજયઈચ્છું ન હે કેશવ ! અને સુખ, રાજ્ય ઇચ્છું ના;
જીવિતને ભોગ, રાજ્ય તાણું અમારે કામ શું કૃષ્ણ !

૩૩-અમે સુખ, રાજ્ય ને ભોગ ચહીએ જમના માટે;
ઉભા તે યુદ્ધ માટે આ તજી નિજ પ્રાણ ને ધનને.

૩૪-પિતામહ, પુત્ર, આચાર્યો અને તે સાથ કાકાઓ;
શ્વશુર, મામા અને સાળા, સખંધીઓ અને પૌત્રો.

૩૫-મ્હને એ જો હણે ત્હોયે હણું ના એમને માધવ !
નહિં ત્રિલોકરાજ્યાર્થે પછી આ પૃથ્વી માટે શું ?

निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन ।
पापमेवाश्रयेदस्मान्हृत्वैतानाततायिनः ॥ ३६ ॥

तस्मान्नाह्ना वयं हंतुं धार्तराष्ट्रान्स्वबांधवान् ।
स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥ ३७ ॥

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः ।
कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥ ३८ ॥

कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवार्तितुम् ।
कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्याद्भिर्जनार्दन ॥ ३९ ॥

कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः ।
धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत ॥ ४० ॥

अधर्माभिभवात्कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः ।
स्त्रीषु दुष्टासु वाष्पेय जायते वर्णसंकरः ॥ ४१ ॥

૩૬-હણી ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો જનાર્દન ! હર્ષ શો અમને ?
હણ્યે એ આતતાથીને અમોને લાગશે પાપ.

૩૭-અમે નથી યોગ્ય તે માટે કુરુકુળ બંધુઓ હણવા;
સ્વજનને મારીને માધવ ! અમે સુખ પામીએ કેમ ?

૩૮-સમજતા તે નથી જો કે, હૃદયના જેહ લોભાન્ધ;
થતા કુળનાશથી દોષ અને મિત્રદ્રોહનું પાપ.

૩૯-અમે તો જાણીએ સધળા થતા કુળનાશથી દોષ;
પછી આ પાપથી કેશવ ! અટકવું કેમ ના તે કહો ?

૪૦-કુળક્ષયથી થતો નાશ સનાતન કુળધર્મ તણો;
ધરમક્ષયથી બધા કુળમાં અધર્મનું જોર જામે છે.

૪૧-અધર્મજ જામતાં થાયે દુરાચારી ઓંઓ કુળની;
ઓંઓ દુષ્ટ થતાં કેશવ ! વરણસંકર પ્રજા જન્મે.

संकरो नरकायैव कुलघनानां कुलस्य च ।
पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिंडोदकक्रियाः ॥ ४२ ॥

दोषैरेतैः कुलघनानां वर्णसंकरकारकैः ।
उत्साद्यन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः ॥ ४३ ॥

उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन ।
नरके नियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम ॥ ४४ ॥

अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम् ।
यद्राज्यसुखलोभेन हंतुं स्वजनमुद्यताः ॥ ४५ ॥

यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः ।
धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ॥ ४६ ॥

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वाऽर्जुनः संख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।
विमृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ॥ ४७ ॥

૪૨-કુળક્ષયોને અને કુળને પ્રજા એ નર્કમાં નાંખે;
પડે છે તેમના પિતૃ પછીથી પિંડતર્પણ વિણ.

૪૩-અને કુળધાતકોના આ વરણસંકરકારો દોષોથી;
પુરાતન જાતિધર્મો ને કુળે છે કુળધર્મો પણ.

૪૪-થતા નિર્ભૂળ કુળધર્મો જનાર્દન! જજનોના તે;
પડે છે નર્કમાં નિશ્ચય અમે એવું સુણેલું છે.

૪૫-અરેરે !! હા! થયા તત્પર અમે મહા પાપ એ કરવા;
કે, રાજ્યસુખના લોભે સ્વજન સંહારવા ઉઠ્યા.

૪૬-ગ્રહી હથોંઆર જે કૌરવ મહને રક્ષણ વિનાનાને;
હણે વિણ શસ્ત્રને રણમાં અધિક મુજ શ્રેય છે એથી!

સંજય કહે છે—

૪૭-કહીને એમ સંગ્રામે વિહવળ ચિત્તનો શોકે;
તજીને બાણ ને ચાપ ધનંજય રથ વિષે બેઠો.

* અર્જુન વિષાદ યોગ-સમાપ્ત. *

द्वितीयोऽध्याय ।

संजय उवाच ।

तं तथा कृपयाविष्टमश्रुपूर्णाकुलेक्षणम् ।
विषीदंतमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥ १ ॥

श्री भगवानुवाच ।

कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम् ।
अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन ॥ २ ॥
क्लृप्तं मा स्म गमः पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते ।
क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परंतप ॥ ३ ॥

अर्जुन उवाच ।

कथं भीष्ममहं संख्ये द्रोणं च मधुसूदन ।
इषुभिः प्रतियोत्स्यामि पूजार्हावरिसूदन ॥ ४ ॥

गुरूनङ्गत्वा हि महानुभावान् श्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह लोके ।
हत्वार्थकामांस्तु गुरूनिहैव भुञ्जीय भोगान्नुधिरप्रदिग्धान् ॥ ५ ॥

કુતસ્વા કશ્મલમિદં વિષમે સમુપસ્થિતમ્ ।

અનાયજુષ્ટમસ્વર્ગ્યમકીર્તિકરમર્જુન ॥ ૨ ॥ અ. ૨ ॥

“તને આ મોહ રે! ક્યાંથી થયો આવા વિષમ સમયે?
નરક અષ્ટીર્તિ દેનારો અનાયે પાર્થ! સેવેલો!”

અ. ૨ શ્લો. ૨

યા નિશા સર્વભૂતાનો તરયાં જાગર્તિ મંચમી ।

યમ્યાં જાગ્રાતિ ભૂતાન્તિ ત્યા નિશા પશ્યતો મુનેઃ ॥ ૬૧ ॥ અ. ૨ ॥

“નિશા જે સર્વ ભૂતાની ન ઉઘે સંચમી તહેમાં;
ભૂતા સૌ જાગતા જેમાં મુને તહેને નિશા જોતા.”

અ. ૨ શ્લો. ૬૬

અધ્યાય બીજો.

સાંખ્ય યોગ.

સંજય કહે છે— ગઝલની ઢબ.

૧—કૃપાથી વ્યાસ ને નેત્રો ભરેલાં અશ્રુથી વ્યાકુળ;
અને એ ખેદવંતાને કહ્યાં આ કેશવે વેણ.

શ્રી ભગવાન કહે છે—

૨—તને આ મોહ રે ! ક્યાંથી થયો આવા વિષમ સમયે ?
નરક, અપશીર્તિ દેનારો અનાયે પાર્થ ! સેવેલો.

૩—ન થા નામદ હે પાર્થ ! ત્હને ના છાજતું આવું;
દૃઢ્યની હુદ્ર દુર્બળતા પરંતપ ! ત્યાગો ઉભો થા !

અર્જુન કહે છે—

૪—પ્રભુ ! આ બીજમ ને દ્રોણ અમારે પૂજવા લાયક;
દહદુ હું બાણથી કેમ ? રણે હરિ ! ત્હેમની સહામે.

૫—મહાનુંભાવ ગુરૂ માર્યા—વિના અહીં બીજવું સાડું;
હણી દ્રવ્યાર્થી ગુરૂપછીથી મળે અહીં ભોગ રક્તભર્યા.

न चैतद्विद्मः कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः ।
यानेव हत्वा न जिजीविषामस्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ॥६॥

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः ।
यच्छ्रेयःस्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां
प्रपन्नम् ॥ ७ ॥

नहि प्रपश्यामि ममापनुद्याद् यच्छोकमुच्छोषणमिन्द्रियाणाम् ।
अवाप्य भूमावसपन्नमृद्धं राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम् ॥८॥
संजय उवाच ।

एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परंतपः ।
न योत्स्य इति गोविंदमुक्त्वा तूष्णीं बभूवह ॥ ९ ॥
तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत ।
सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदंतामिदं वचः ॥ १० ॥

श्री भगवानुवाच ।

अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ।
गतासूनगतासूंश्च नानुशोचंति पंडिताः ॥ ११ ॥

૬-જીતે તે કે અમે જીતીએ ન જાણું શ્રેય શામાં છે?
હણીને ના જીવન ચહીએ ઉભા તે કૌરવો સહામા.

૭-કૃપાણુ ! દૈન્યથી મહારી સ્વભાવિકવૃત્તિ નષ્ટ થતાં;
બન્યું મન ધર્મમાં મૂઠ પૂછું છું તે થકી તમને.
કરી નિર્ણય કહો મુજને અમારે શ્રેય જ હોય;
તમારો શિષ્ય શરણે છું મહને ઉપદેશ તો આપો.

૮-રિપુવિણુ રાજ્ય પૃથ્વીનું મળે અધિપત્ય દેવોનું;
છતાં ઇન્દ્રિયશોષી શોક હરનારો ઇલાજ નથી.

સંજય કહે છે—

૯-કથું એવું ગુડાકેશે પછી દ્વિષિકેશના પ્રત્યે;
“ નથી હું યુદ્ધ કરવાનો ” વદી એવું રહ્યો મૌન.

૧૦-પછી બે સૈન્યની મધ્યે વિષાદી પાર્થને ભારત !
જરા મલકારીને મુંખ કહ્યાં આ વાક્ય દ્વિષિકેશે.

શ્રી ભગવાન કહે છે—

૧૧-અશોચ્યોને તું શોચે ને વંદે પાંડિતના જીવું;
ગયેલાં કે રહેલાંનો કરે ના શોક પાંડિતો.

न त्वेवाहं जातु नासं न त्वं नेमे जनाधिपाः ।
न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः परम् ॥ १२ ॥

देहिनोऽस्मिन्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।
तथा देहांतरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥ १३ ॥

मात्रास्पर्शास्तु कौंतेय शीतोष्णसुखदुःखदाः ।
आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत ॥ १४ ॥

यं हि न व्यथयंत्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।
समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ १५ ॥

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।
उभयोरपि दृष्टोऽतस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६ ॥

अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम् ।
विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ॥ १७ ॥

૧૨—“નહોતો” હું કદી નહોતું અને તું આ નૃપાલો પણ;
“થવાના ના” નથી એમ હવે સૌ આપણે પછોથી.

૧૩—શરીરે જીવને જેમ શિશુ, યૌવન, જરા આવે;
મળે ત્યમ દેહ પણ અન્ય ન મોહે ધીર તેહ વિષે.

૧૪—ધનંજય ! સ્પર્શ ઇન્દ્રિયના શોંતોણા સુખ દુઃખ અર્પે;
અચળ નહિ જાય ને આવે કરી લે તે સહન ભારત !

૧૫—અયે નરશ્રેષ્ઠ ! જે ધીરને વ્યથા કરતાં નથી એતો;
ગણે સુખ દુઃખને સરખાં થતો તે મોક્ષને લાયક.

૧૬—અસત્ તે સત્ નથી થાતું અને સત્ ના અસત્ થાયે;
અસત્ ને સત્ તણો નિર્ણય પિછાને તત્ત્વદર્શિઓ.

૧૭—ખધું આ વ્યાપ્ત છે જથી અર્વિનાશીજ તે જાણ;
અવ્યય જે એહનો નાશ કરી શકતું નથી ઠાઈ.

अंतवंत इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ।

अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युद्धयस्व भारत ॥ १८ ॥

य एनं वेत्ति हंतारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।

उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ १९ ॥

न जायते म्रियते वा कदाचिन्नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ।

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे

॥ २० ॥

वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम् ।

कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम् ॥ २१ ॥

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ।

तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही

॥ २२ ॥

नैनं छिंदन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।

न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ २३ ॥

૧૮—અચિંત્ય, નિત્ય, અવિનાશી શરીરીનાં શરીરો આ;
કહ્યાં છે અંતવંતાં તે ધનજય યુદ્ધ કર તેથી.

૧૯—ગણે હણનાર જે એને હણાયો એ ગણે છે જે;
ઉભય તે જાણતા ના કે નથી હણતો હણાતો તે.

૨૦—ન જન્મે કે મરે કદા તે થઈને એ ફરી ન થતો;
પુરાણો, નિત્ય, અજ, શાશ્વત હણાયે પણ ન દેહાન્તે.

૨૧—અવ્યય, અજ, નિત્ય, અવિનાશી પિછાને એહને જેહ;
પુરુષ તે કેમ ને કા'ને હણાવે કે હણે પાર્થ ?

૨૨—મનુષ્ય વસ્ત્રો તજી જૂનાં નવાં બીજાં ધરે છે જ્યમ;
તજી ત્યમ જીર્ણ દેહ નવો—બીજો દેહી ધરે દેહ.

૨૩—ન એને છેદતાં શસ્ત્રો ન બાળે એહને અગ્નિ;
પલાળે જળ નહિ એને અને ના શોષતો વાયુ.

अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च ।

नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ २४ ॥

अव्यक्तोऽयमार्चित्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।

तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि ॥ २५ ॥

अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम् ।

तथापि त्वं महाबाहो नैनं शोचितुमर्हसि ॥ २६ ॥

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।

तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ २७ ॥

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।

अव्यक्तानधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ २८ ॥

आश्चर्यवत्पश्यति कश्चिदेनमाश्चर्यवद्द्वंदंति तथैव चान्यः ।

आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति भुत्वाप्येनं वेद न चैव कश्चित् ॥ २९ ॥

૨૪-અદાદ્યજ એ ન ભીંજતો, અશોધ્યજ ને અછેદ્યજ એ;
સકળવ્યાપી અને સ્થિર, સનાતન ને અચળ, નિત્ય.

૨૫-અચિન્ત્ય, અવ્યક્ત ને એતો કહેવાયે અવિકારી;
પિછાની એહને એવો ઘટે ના શોચવું ત્હારે.

૨૬-છતાં નિત્ય જન્મતો એને અગર માને સદા મરતો;
તથાપિ શોચવો એને ઘટે ત્હારે ન મહાબાહો !

૨૭-જરૂર જન્મ્યાનું છે મૃત્યું મરે તે પણ જરૂર જન્મે;
વિષય અનિવાર્યમાં ત્હારે ઘટે ના શોચવું તેથી.

૨૮-ભૂતો આદિ અવ્યક્તજ છે ધનંજય ! મધ્યમાં વ્યક્ત;
અવ્યક્તજ અંતમાં છે તો પછી શો એહનો શોક ?

૨૯-જુએ આશ્ચર્યવત્ કા'એ(ને) વહે આશ્ચર્યવત્ એ(ને)કા';
સુણે આશ્ચર્યવત્ કા'એ(ને) સુણે ત્હોયે ન બણે કા.'

देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत ।

तस्मात्सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ ३० ॥

स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकंपितुमर्हसि ।

धर्म्याद्धि युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्षत्रियस्य न विद्यते ॥ ३१ ॥

यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ।

सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धमीदृशम् ॥ ३२ ॥

अथ चेत्त्वमिमं धर्म्य संग्रामं न करिष्यसि ।

ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥ ३३ ॥

अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽव्ययाम् ।

संभावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते ॥ ३४ ॥

भयाद्रणादुपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः ।

येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम् ॥ ३५ ॥

૩૦-સકળ દેહેજ આ આત્મા અવધ્યજ, નિત્ય છે ભારત !

સકળ ભૂત કાજ તે માટે ધટે ના શોચવું તહારે.

૩૧-વળી નિજ ધર્મજેતાં પણ ધટે ચળવું નહિં તહારે;

વિના ધર્મયુદ્ધ ક્ષત્રિયને નથી કો' અન્ય શ્રેયસ્કર.

૩૨-મળ્યું આ દૈવ ઇચ્છાથી ઉઘાડા સ્વર્ગદ્વાર સમુ;

સુખી જે ક્ષત્રિયો પાર્થ ! અહા ! તે યુદ્ધ આ પામે.

૩૩-છતાં જે તું નહિં ભારત ! કરોશ આ ધર્મયુદ્ધજ તો;

સ્વધર્મ ને શ્રીતિને ઓઈ બનીશ તું પાપનો ભાગી.

૩૪-વળી અપશ્રીતિ સૌ ભૂતો નિરંતર તાહરી ગાશે;

પ્રતિષ્ઠિતને અશ્રીતિ એ મરણથી પણ વધારે છે.

૩૫-'હૃડયો રણમાંથી ભય પામી' તહને સૌ મહારથી ગણશે;

મળ્યું સન્માન જેઓમાં થઈશ તું તુચ્છ તેઓમાં.

अवाच्यवादांश्च बहून्वदिष्यन्ति तवाहिताः ।
निन्दन्तस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम् ॥ ३६ ॥

हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम् ।
तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चयः ॥ ३७ ॥

सुखदुःखं समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।
ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि ॥ ३८ ॥

एषा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु ।
बुद्ध्या युक्तो यया पार्थ कर्मबंधं प्रहास्मसि ॥ ३९ ॥

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्येवायो न विद्यते ।
स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥ ४० ॥

व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन ।
बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ॥ ४१ ॥

૩૬-રિપું ત્હારી ઘણી વાતો ન કે'વાનીય પણ કે'શે;
પરાક્રમ નિંદશે ત્હારું વધુ દુઃખ એથી શું અન્ય?

૩૭-હણાઈશ તો જઈશ સ્વર્ગે છતીશ તો પૃથ્વીને માણીશ;
ધનંજય ! હૈં તે માટે કરીને યુદ્ધનો નિશ્ચય.

૩૮-જયાજય, લાલ કે હાની ગણી સુખદુઃખ સૌ સરખાં;
અને તૈયાર થા યુદ્ધે ન પામીશ પાપ તું એથી.

૩૯-ત્હને કહ્યો સાંખ્યયુદ્ધિ આ છતાં આ યોગયુદ્ધિ સુણ!
થતાં તે યુદ્ધિએ યુક્ત તજીશ તું કર્મેળંધનને.

૪૦-નથી આરંભનો નાશ ન આવે વિદ્વ એ યોગે;
ધરમ એ સ્વરૂપ પણ સેવે મહાભયથી મુકાવે છે.

૪૧-અહિં વ્યવસાયયુદ્ધિ તે ધનંજય ! એક છે જાણ;
બહુ સાખાળી, અંત વની અનિશ્ચયોનીજ યુદ્ધિ છે.

यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदंत्यविपाश्रितः ।
वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥ ४२ ॥

कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदाम् ।
क्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति ॥ ४३ ॥

भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयापहृतचेतसाम् ।
व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते ॥ ४४ ॥

त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ।
निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ॥ ४५ ॥

यावानर्थ उदपाने सर्वतः संप्लुतोदके ।
तावान्सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः ॥ ४६ ॥

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।
मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते संगोऽस्त्वकर्मणि ॥ ४७ ॥

૪૨-રહ્યા રત વેદવાદે જે “અવર કે ના” વદે એમ;
સ્વર્ગના વાગ્ધ્રુ કામાત્મા અને અજ્ઞાનો તે ભારત !

૪૩-પ્રભુતા, ભોગ મેળવવા વિશેષે આ ક્રિયાઓ બહુ;
કરમદ્ગળ જન્મ દેનારી, વદે પુષ્પિત આ વાણી.

૪૪-અને તે વાણીથી મોઢા ફર્યા જે ભોગ ઐશ્વર્યે;
નથી પેદા થતી તેના હૃદયમાં બુદ્ધિ નિશ્ચયાત્મક.

૪૫-ત્રિગુણવિષયીજ વેદો છે ત્રિગુણી મુક્ત થા અર્જુન !
છુટી દ્વન્દ્વ યોગક્ષેમથી થા! સદા સત્વસ્થ આત્માવાન.

૪૬-સરે નહાનાં નવાણે જે સરે તે અર્થ મહાજળમાં;
સકળ વેદો વિષે તેમ સહજ છે બ્રહ્મજ્ઞાનીને.

૪૭-તહને હક્ક કર્મનો છેજ પરંતું ના કદી ફળમાં;
કરોશ ના કર્મદ્ગળ ઇચ્છા અકર્મે સંગ તુજ ના હો !

योगस्थः कुरु कर्माणि संगं त्यक्त्वा धनंजय ।
सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥ ४८ ॥

दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनंजय ।
बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः फलेहेतवः ॥ ४९ ॥

बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते ।
तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम् ॥ ५० ॥

कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ।
जन्मबंधविनिर्मुक्ताः पदं गच्छंत्यनामयम् ॥ ५१ ॥

यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति ।
तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥ ५२ ॥

श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला ।
समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि ॥ ५३ ॥

૪૮-રહી યોગસ્થ કર કર્મો ધનંજય ! સંગ ત્યાગીને;
અસિદ્ધિ સિદ્ધિએ સમ થઈ સમત્વ એજ છે યોગ.

૪૯-અતિશય નીચ છે કર્મ ધનંજય ! બુદ્ધિયોગ થકી;
શરણુ તું બુદ્ધિને થૈ જા ! કૃપણ કહેવાય ક્ષણવાંચ્છુ.

૫૦-તજે છે બુદ્ધિયુક્ત અહિં ઉભય સુકૃત ને દુષ્કૃત;
શરૂ કર યોગ તે માટે કરમ કૌશલ્ય તે યોગ.

૫૧-તજે ધીમંત બુદ્ધિયુક્ત નિપજતા કર્મથી ક્ષણને;
છુટા થૈ જન્મબંધ થકી પછી દુઃખમુક્ત પદ પામે.

૫૨-થશે શુદ્ધ મોહ કચરાથી પરંતપ ! બુદ્ધિ તુજ જ્યારે;
સુણેલું તેમ સુણવાપર થશે વૈરાગ્ય તો ત્યારે.

૫૩-શ્રુતથી વહેમ પામેલી થઈ સ્થિર બુદ્ધિ તુજ જ્યારે;
સમાધિમાં અચળ ઠરશે તું પાર્મીશ યોગને ત્યારે.

अर्जुन उवाच ।

स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव ।

स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत ब्रजेत किम् ॥ ५४ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्पार्थ मनोगतान् ।

आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ ५५ ॥

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः ।

वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥ ५६ ॥

यः सर्वत्रानभिस्त्रेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम् ।

नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५७ ॥

यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीत्र सर्वशः ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५८ ॥

विषया विनिवर्तते निराहारस्य देहिनः ।

रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते ॥ ५९ ॥

અર્જુન કહે છે—

૧૪-અચળબુદ્ધિ સમાધિસ્થ યદુપતિ ! કોણ કહેવાયે !
વદે સ્થિરબુદ્ધિ તો કેવું ? રહે તે કેમ ને વર્તે ?

શ્રી ભગવાન કહે છે—

૫૫-તજે છે પાર્થ ! કો' જ્યારે મનોગત કામનાઓ સૌ;
રહે નિજ આત્મમાં તુષ્ટ કહે સ્થિરબુદ્ધિ તે(ને) ત્યારે.

૫૬-દુઃખે ઉદ્વેગ ના મનને નથી સુષ્પન્ની સ્પૃહા જોને;
શમ્યા લય, રાગ ને ક્રોધ મુનિ સ્થિરબુદ્ધિ કે'વાયે.

૫૭-સકળ આસક્તિથી મુક્ત અને પામી શુભાશુભ જો;
અભિનન્દે ન, ના નિન્દે ગણાયે બુદ્ધિ સ્થિર તહેની.

૫૮-સમેટે કાયબો અંગ સમેટે તેમ વિષયોથી;
સકળ ઇન્દ્રિય કો' જ્યારે, ગણાયે બુદ્ધિ સ્થિર તહેની.

૫૯-નિરાહારી શરીરીના શમે છે વિષયો તો પણ;
રહે રસ, ને તજે રસ પણ થતાં પરબ્રહ્મનું દર્શન.

यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपाश्रितः ।

इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः ॥ ६० ॥

तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आसीत मत्परः ।

वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६१ ॥

ध्यायतो विषयान्पुंसः संगस्तेषूपजायते ।

संगात्संजायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते ॥ ६२ ॥

क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः ।

स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥ ६३ ॥

रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन् ।

आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति ॥ ६४ ॥

प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते ।

प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते ॥ ६५ ॥

नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना ।

न चाभावयतः शान्तिरशांतस्य कुतः सुखम् ॥ ६६ ॥

૬૦-દમનનો યત્ન કરતાં પણ મહાબાહો ! મુમુક્ષુના;
બળાત્કારે હરે મનને, મહા મસ્તાન ઇન્દ્રિયો.

૬૧-કરી તે સર્વને તાણે રહેવું યુક્ત મહારામાં;
થઈ વશ ઇન્દ્રિયો જની ગણાયે બુદ્ધિ સ્થિર ત્હેની.

૬૨-ધરે કો' ધ્યાન વિષયોનું વિષયનો સંગ લાગે છે;
નિપજતો કામ સંગ થઈ પ્રગટતો કામથી ક્રોધ.

૬૩-થતો સંમોહ ક્રોધ થઈ સ્મૃતિનો નાશ સંમોહે;
સ્મૃતિ જતાં જતી બુદ્ધિ જતાં બુદ્ધિ મરે પોતે.

૬૪-મુકાવી રાગદ્વેષ થઈ કરે જ ઇન્દ્રિયો તાણે;
વિષય સૌ તે થઈ માણે પ્રસન્ન રે' આત્મવિજયી તે.

૬૫-પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત એ થાતાં સકળ દુઃખ જાય છે ત્હેનાં;
અને બુદ્ધિ પ્રસન્ન મનની પછી ઝટ સ્થિર થૈ જાયે.

૬૬-અયોગીને ન સ્થિર બુદ્ધિ અને ના લાવના ત્હેને;
ન શાન્તિ લાવનાહોણને અને સુખ શાન્તિ વિણ ક્યાંથી?

इंद्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते ।
तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नावमिवांभसि ॥ ६७ ॥

तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः ।
इंद्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६८ ॥

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ।
यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ॥ ६९ ॥

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत् ।
तद्वत्कामायं प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥ ७० ॥

विहाय कामान्यः सर्वान्पुमांश्चरति निःस्पृहः ।
निर्ममो निरहंकारः स शान्तिमधिगच्छति ॥ ७१ ॥

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।
स्थित्वाऽस्यामंतकालेऽपि ब्रह्म निर्वाणमृच्छति ॥ ७२ ॥

૬૭-ભટકતી ઇન્દ્રિયોમાંથી ભમે મન જેહની પાછળ;
અને તે બુદ્ધિને ખેંચે પવન જ્યમ નાવને જળમાં.

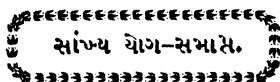
૬૮-પૃથાના પુત્ર ! તે માટે વિષય સૌમાંથી ઇન્દ્રિયો;
લઈ ખેંચી કરે તામે ગણાયે બુદ્ધિ સ્થિર ત્હેની.

૬૯-નિશા જે સર્વ ભૂતોની ન ઉંઘે સંયમી ત્હેમાં;
ભૂતો સૌ જગતાં જેમાં મુનિ તેને નિશા જેતા.

૭૦-સકળ દિશા તણા જળથી ભરાતો જય ત્હોયે પણ;
અચળમાઝા સમુદ્રે એ પ્રવેશે નીર તો જમ.
પ્રવેશે એમ જેનામાં બધીએ કામનાઓ તો;
મળે છે તેહને શાન્તિ ન પામે કામકામી 'કા'.

૭૧-તજ સૌ કામના જે 'કા' થઈ નિસ્પૃહ વર્તે છે;
મમત્વ, હુંપાણું ત્યાગે પુરૂષ તે શાન્તિ પામે છે.

૭૨-સખા ! બ્રાહ્મી સ્થિતિ આ જયતો ના મોહ તે મળતાં;
રહે તે અંતકાળે તો મળે છે મોક્ષ મહાબાહો !

સાંખ્ય યોગ-સમાપ્ત.

तृतीयोऽध्याय ।

अर्जुन उवाच ।

ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ।
तत्किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥ १ ॥

व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे ।
तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥ २ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

लोकेऽस्मिन्द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मया नघ ।
ज्ञानयोगेन सांख्यानं कर्मयोगेन योगिनाम् ॥ ३ ॥

न कर्मणामनारंभान्नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते ।
न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥

नहि कश्चित्क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।
कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५ ॥

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ।

शरीरयात्रापि च ते न प्रमिद्व्येदकर्मणः ॥ ५ ॥ अ. ३ ॥

“निर्मायलां तुं कर कर्मा अकर्मथी कर्म छे प्रेष्टः
शरीरनिर्वाह पणु त्हारो अकर्मथी नहि नल्पी शकरो.”

अ० ३ श्लोक ८

કામ એવ ક્રોધ એવ રજોગુણમગ્નઃ ।

મહાશનો મહાપાપ્મા વિદ્યુતેનામિહ વૈરિણમ્ ॥ ૩૭ ॥ અ. ૩॥

“સખા! એ કામ એ ક્રોધ થતા ઉત્પન્ન રજોગુણથી:
અતિભક્ષી મહાપાપી અહિં ગણુ તેહને વૈરી.”

અ. ૩ રે. ૩૭

અધ્યાય ત્રીજો.

કર્મયોગ.

ગઝલની ઢબ.

અબ્દુન કહે છે—

૧-જનાર્દન ! કર્મથી ઉત્તમ ગણી જો બુદ્ધિ આપે તો;
મહને આ ઘોર કર્મ વિષે કૃપાળુ ! કેમ થોજે છો ?

૨-દ્વિઅર્થી વ્યાક્યથી જાણે મતિ મુજ મોહમાં નાંખો;
કહો કરો એકનો નિશ્ચય હું પામું શ્રેયને જથી.

શ્રી ભગવાન કહે છે—

૩-અપાપી ! મહે' કહી નિષ્ઠા પ્રથમ બે રીત આ લોકે;
જ્ઞાનયોગેજ સાંખ્યોની કરમયોગેજ યોગીની.

૪-નહિં કર્મો કર્યાથી 'કો' નથી નિષ્કર્મો થઈ જતું;
અને સન્યાસથી 'કેવળ' નથી 'કો' સિદ્ધિ મેળવતું.

૫-કદી ક્ષણ એક પણ કોઈ કર્યા વણ કર્મ ના રે'તું;
ગુણો પ્રકૃતિના સૌને કરાવે કર્મ લઈ તાબે.

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ।
इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्याचार स उच्यते ॥ ६ ॥

यस्त्विन्द्रियाणि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन ।
कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥ ७ ॥

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ।
शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः ॥ ८ ॥

यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबंधनः ।
तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसंगः समाचर ॥ ९ ॥

सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।
अनेन प्रसन्निष्यध्वमेष वोऽस्त्विष्टकामधुक् ॥ १० ॥

देवान्भावयतानेन ते देवा भावयंतु वः ।
परस्परं भावयंतः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥ ११ ॥

૬-કરી કર્મેન્દ્રિયો તાગે સ્મરે છે મન થકી જોડ;
વિષયને તે મહામૂઢ ખરે દામ્બિક કે'વાયે.

૭-છતાં જ ઇન્દ્રિયો મનથી કરી વશ કર્મયોગ કરે;
ધનંજય ! કર્મ ઇન્દ્રિયથી વિના આસક્તિ, તે શ્રેષ્ઠ.

૮-નિમાયેલાં તું કર કર્મો અકર્મથી કર્મ છે શ્રેષ્ઠ;
શરોરનિર્વાહ પણ તારો અકર્મથી નહિ નભી શકશે.

૯-અવર યજ્ઞાર્થે વિણ કર્મો કરે બંધાય આ લોક;
કર્યા કર કર્મ યજ્ઞાર્થે ક્ષણશાને તજી ભારત !

૧૦-પ્રજાને યજ્ઞસહ પૂર્વે સજીને બ્રહ્મદેવ વધા;
“થજો તમ વૃદ્ધિ યજ્ઞ થકી પુરે તમ કામનાઓ એ.

૧૧-કરો તુષ્ટ દેવ યજ્ઞ થકી તમોને દેવ તુષ્ટ કરો;
પરસ્પર તુષ્ટ કરવાથી પરમ કલ્યાણ મેળવશો.

इष्टान्भोगान्हि वो देवा दास्यंते यज्ञभाविताः ।

तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुंक्ते स्तेन एव सः ॥ १२ ॥

यज्ञशिष्टाशिनः संतो मुच्यंते सर्वकिल्बिषैः ।

भुञ्जते ते त्वघं पापा ये पचंत्यात्मकारणात् ॥ १३ ॥

अन्नाद्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः ।

यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवम् ॥ १४ ॥

कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम् ।

तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ॥

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ।

अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥ १६ ॥

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।

आत्मन्येव च संतुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ १७ ॥

૧૨-થઈ તુમ યજ્ઞથી દેવો તમોને ઈષ્ટ ભોગ દોંઝે;
ન અર્પે તેમનું તેને સ્વયં માણેજ તે ચાર.”

૧૩-જમીને યજ્ઞની શેષ છૂટે સૌ પાપથી સંતો;
કરે જે પાક નિજ માટે જમે છે પાપ તે પાપી.

૧૪-ભૂતો સૌ અન્નથી થાયે થતું પરજન્યથી અન્ન;
થતો પરજન્ય યજ્ઞ થયી અને યજ્ઞ થાય કર્મ થયી.

૧૫-નિપજતાં કર્મ બ્રહ્મ થયી વળી બ્રહ્મ બાણ ઈશ્વરથી;
સકળમાં વ્યાપ છે માટે સદા યજ્ઞે વસે બ્રહ્મ.

૧૬-ફરે છે ચક્ર એ રીતે અનુસરતો ન એને જે;
ધનંજય ! ઇંદ્રિયારામી જીવે છે વ્યથ તે પાપી.

૧૭-અને જે આત્મમાં રમતા તથા છે તુમ આત્મામાં;
વળી છે આત્મસંતુષ્ટ નથી કર્તવ્ય કેં તહેને.

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।
न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥ १८ ॥

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।
असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पुंरुषः ॥ १९ ॥

कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।
लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन्कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।
स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ २१ ॥

न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किञ्चन ।
नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि ॥ २२ ॥

यदि ह्यहं न वर्तेयं जातु कर्मण्यतन्द्रितः ।
मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ २३ ॥

૧૮-ન કરવાથી કે કરવાથી પ્રયોજન કે નથી તહેને;
અને સૌ ભૂતમાં તહેનો નથી કે અર્થ વળગેલો.

૧૯-તજી આસક્તિ તે માટે સદા કર્તવ્ય કર્મો કર;
વિના આસક્તિ કર્મ કર્યે પરમ પદને પુરૂષ પામે.

૨૦-જનક ઈત્યાદિ પણ પામ્યા કરીને કર્મ સિદ્ધિને;
ધટે છે કર્મ તહારે પણ નિરખતાં લોકસંગ્રહને.

૨૧-વડા જે જે રીતે વર્તે અવર પણ આચરે તે તે;
કરે જે સિદ્ધ શ્રેષ્ઠ જનો અનુસરતા સકળ તહેને.

૨૨-નથી કર્તવ્ય કે મહારે ત્રિલોકે હે! શુદ્ધકેશ !
વળી ન અપ્રાપ્ત મેળવવું છતાં હું કર્મમાં વર્તું.

૨૩-તજી આગસ અને જે હું ન વર્તું કર્મમાં તો તો;
ધનંજય ! સૌ મનુષ્યો પણ અનુસરસેજ મુજ રાહે.

उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्या कर्म चेदहम् ।
संकरस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः ॥ २४ ॥

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत ।
कुर्याद्विद्वांस्तथासक्तश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहम् ॥ २५ ॥

न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसंगिनाम् ।
जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ॥ २६ ॥

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।
अहंकारविमूढात्मा कर्ताहमिति मन्यते ॥ २७ ॥

तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः ।
गुणा गुणेषु वर्तन्त इति मत्वा न सज्जते ॥ २८ ॥

प्रकृतेर्गुणसंमूढाः सज्जन्ते गुणकर्मसु ।
तानकृत्स्नविदो मंदान् कृत्स्नविन्न विचालयेत् ॥ २९ ॥

૨૪-કરૂં ના કર્મ જો હું તો થતો આ લોકનો નાશ;
ખનું સંકર તણો કર્તા પ્રજા આ નાશ કરનારો.

૨૫-કરે આસક્તિથી કર્મો અબુધો તેમ હે ભારત !
અસક્તથી જ્ઞાનીએ કરવાં લઇને લોકસંબ્રહ્મને.

૨૬-કરમમાં સક્ત અજ્ઞોમાં ન કરવો બુદ્ધિભેદ કદી;
કરી સૌ કર્મ જ્ઞાનીએ અવરને યોજવા ત્હેમાં.

૨૭-ગુણો પ્રકૃતિનાજ વડે કરાતાં સર્વ કર્મોને;
“ કરૂં છું હું ” ગણે એમ અહંકારે વિમૂઢાત્મા.

૨૮-ધનંજય ! તત્ત્વજ્ઞાની તો “ જૂદો હું ગુણકર્મ થકી;
પ્રવર્તે ગુણ ગુણમાંહી ” ગણી આસક્ત ના થાયે.

૨૯-પ્રકૃતિના ગુણો મોહી થયા જ સક્ત ગુણકર્મે
અધુરા મંદ તેવાને અજિત કરવા ન સર્વજ્ઞે.

मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा ।
निराशीर्निर्ममो भूत्वा युद्ध्यस्व विगतज्वरः ॥ ३० ॥

ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः ।
श्रद्धावन्तोऽनमूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः ॥ ३१ ॥

ये त्वेतदभ्यमूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् ।
सर्वज्ञानविमूढास्तान् विद्धि नष्टानचेतसः ॥ ३२ ॥

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ।
प्रकृतिं याति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥ ३३ ॥

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।
तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ ॥ ३४ ॥

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ ३५ ॥

अर्जुन उवाच ।

अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ।
अनिच्छन्नपि बाष्णेन बलादिव नियोजितः ॥ ३६ ॥

૩૦-કરી મન સ્થિર આત્મામાં મહને અર્પી સકળ કર્મો;
તજ આશા અને મમતા મુકીને શોક કર યુક્ત.

૩૧-મનુષ્યો જેહ મુજ મત આ પ્રમાણે નિત્ય વર્તે છે;
ન નિંદે રાખીને શ્રદ્ધા થતા તે મુક્ત કર્મ થકી.

૩૨-ન મહારા મત મુજબ વર્તે અને જે નિંદતા અને;
વિમૂઢ સૌ જ્ઞાનના ગણ તે કુબેલા ચિત્તસૂનાઓ.

૩૩-હશે નિજ પ્રકૃતિ જેવી વરતતા જ્ઞાની પણ તેવું;
ભૂતો પ્રકૃતિના તાબે કરી શકશે શું નિબહત્યાં ?

૩૪-રહ્યા છે ઇન્દ્રિયોના તો વિષયમાં રાગ ને દ્વેષ;
થવું ના તેમને તાબે લુટારા તે મુમુક્ષુના.

૩૫-વિગુણ નિજ ધર્મ છે સારો અવર ધર્મ આચર્યો કરતાં;
સ્વધર્મે મર્ણ પણ સાડ પરાયો ધર્મ ભયવાળો.

અર્જુન કહે છે—

૩૬-છતાં પછી કાંઈ પ્રેરાઈ પુરૂષ આ પાપ આચરતો;
નહિ ઇચ્છા છતાં કૃષ્ણ ! બળે યોજાયેલા જેવો.

श्री भगवानुवाच ।

काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ।
महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥ ३७ ॥

धूमेनाव्रियते वह्निर्यथादर्शो मलेन च ।
यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम् ॥ ३८ ॥

आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ।
कामरूपेण कौन्तेय दुष्पूरेणानलेन च ॥ ३९ ॥

इन्द्रियाणी मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ।
एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥ ४० ॥

तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ।
पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥ ४१ ॥

इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः
मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ४२ ॥

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।
जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥

શ્રી ભગવાન કહે છે—

૩૭—સપ્તા ! એ કામ એ ક્રોધ થતા ઉત્પન્ન રજેગુણથી;
અતિભક્ષી મહાપાપી અહિં ગણ એહને વૈરી.

૩૮—છવાયે ધૂમથી અગ્નિ અને જ્યમ મેલથી દર્પણ;
વિંટાયે ગર્ભ ઓર થકી છવાયુ જ્ઞાન ત્યમ એથી.

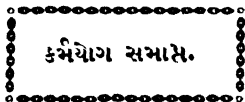
૩૯—છવાયું જ્ઞાન જ્ઞાનીના સદાના શત્રુથી એ તો;
ધનંજય ! કામરૂપી આ મહા કુષ્પૂર અગ્નિથી.

૪૦—સકળ ઇન્દ્રિય, મન, બુદ્ધિ ગણાયે એહનાં સ્થાનક;
બધાં એ જ્ઞાનને ઘેરી પમાડે મોહ દેહીને.

૪૧—ભરતકુળ શ્રેષ્ઠ ! તે માટે પ્રથમ લઈ ઇન્દ્રિયો તાબે;
પરંતપ ! માર પાપી તે હણે જે જ્ઞાન વિજ્ઞાન.

૪૨—કહે છે ઇન્દ્રિયો પર છે અને પર ઇન્દ્રિયોથી મન;
વળી પર મન થકી બુદ્ધિ અને બુદ્ધિથી પર તે એ.

૪૩—ગણી પર બુદ્ધિથી એમ કરી સ્થિર આત્મ આત્માથી;
મહાબાહો ! તું હણ આ જે રિપુ દુર્જય કામ રૂપી.

આત્માનું સ્વરૂપ !

ગુરુ—

—ગઝલ—

ધટે ના શોચવો જેને કરે છે શોક તું તેનો;
સ્વરૂપ સમજવું આત્માનું કદી પણ નાશ ના જેનો.

અજન્મા જાણજે એને નથી એ જન્મનો બાપુ !
અમર છે એ અવિનાશી મરી એ ના જતો બાપુ !

અછેદ્યજ જાણ આત્માને ન શસ્ત્રો છેદતાં જેને;
અદાહ્યજ છે વળી એતો પ્રજાળે અગ્નિ ના એને.

ન એને શોષતો વાયુ અશોષ્યજ એ ગણાયે છે;
પલાળે જળ નહિં એને ન ભીંજતો મનાયે છે.

સકળ વ્યાપી કહે એને પ્રકાશે સર્વમાં જેથી;
અચળ ને સ્થિર છે એતો ગમન કરતો નથી તેથી.

અનાદિ જાણ આત્માને સનાતન, નિત્ય, શાશ્વત છે;
એને ના અંતવાળો જે અહાહા! તે અનંતજ છે.

વળી કે'વાય અવ્યય તે અવિકારી રહ્યા માટે;
એને એ અપ્રમેયજ છે નથી માપી શકાતો તે.

અચિંત્યજ એહને જાણ ન મનથી કલ્પના થાયે;
અવ્યક્તજ માન આત્માને ન ઇન્દ્રિયોર્થો સમજાયે.

શૌંતોષ્યા, સુખ, દુઃખ સર્વે વ્યથા કરતાં નથી જેને;
હણાયે દેહ, ના મરતો શ્રુતિ બ્રહ્મરૂપ કે' તેને.

પંચ મહાભૂતનું પુતળુ ! સ્થૂળ દેહ.

ગુરુ—

સોરઠી-ગઝલ.

આકાશ, વાયુ, તેજ ને જળ, પૃથ્વીનું આ પુતળુ !
 છે પંચ મહાભૂતો થકી રચી રહ્યું આ પુતળુ !
 જે કામ, ક્રોધ ને શોક છે વર્ણો મોહ ને ભય પાંચએ;
 આકાશનાં તત્વો ગ્રહી ગાળુ રહ્યું આ પુતળુ !
 ધાવન, પ્રસારન, આકુચન ને ચલન, વલન તણી ક્રિયા;
 વાયુ તણાં તત્વો થકી ચમકી રહ્યું આ પુતળુ !
 ક્રુધા, તૃષ્ણા, આળસ વળી નિદ્રા અને કાન્તિ મળી;
 એ તેજનાં તત્વો થકી દીપી રહ્યું આ પુતળુ !
 જે શુક્ર, શોષિત, લાળ છે વર્ણો મૂત્ર સાથે સ્વેદ જે;
 એ પાંચ તત્વો જળ તણાં પામી રહ્યું આ પુતળુ !
 છે માંસ, અસ્થિ ને ત્વચા નાડી વળી રોમાવળી;
 પૃથ્વી તણાં તત્વો વડે જામી રહ્યું આ પુતળુ !
 એ પંચભૂતોમાં પરસ્પર આપ લે પણ થાય છે;
 પંચીકરણ ભૂતપંચતું ધારી રહ્યું આ પુતળુ !
 પરચીસ તત્વોનો બનેલો સ્થૂળ અન્નમય કોષ એ;
 પણ સાક્ષી આત્માના વડે નાચી રહ્યું આ પુતળુ !

x x x x x
 જાગ્રત અવસ્થા સ્થૂળની ને નેત્ર તેનું સ્થાન છે;
 છે વૈખરી વાચા અને સ્થૂળલોગ શાસ્ત્ર પ્રમાણ છે.
 જાણો ક્રિયાશક્તિ વળી છે ગુણ રાજસ તો રહ્યા;
 માત્રા અકાર મનાય છે ને વિશ્વ અભિમાની કહ્યો.

સૂક્ષ્મદેહની વ્યવસ્થા.

ગુરુ—

હરિગીત-છંદ.

દશ ઈન્દ્રિયો, મન, બુદ્ધિ, પાંચે પ્રાણને સાથે લઈ,
આ સૂક્ષ્મદેહ તણી વ્યવસ્થા તત્ત્વ સત્તરથી થઈ;
એ રીત સત્તર તત્ત્વનો આ સૂક્ષ્મદેહ ગણાય છે,
પણ વિગતથી સમજાવવા પચ્ચીશનો કહેવાય છે. ૧

અંતઃકરણ પાંચક અને તું પ્રાણ પાંચજ બાણજે,
જ્ઞાનેન્દ્રિયો, કર્મેન્દ્રિયો પણ પાંચ પાંચ પ્રમાણજે;
તે સાથે વિષયો પાંચ છે એ કોઈ પણ તું તો નથી,
આ સૂક્ષ્મદેહ તણી વ્યવસ્થા તત્ત્વ એ પચ્ચીશથી. ૨

છે પચ્ચીકૃત ભૂતો થકી સ્થૂળ દેહ એ પેદા થયો,
પણ અપચ્ચીકૃત ભૂતથી આ સૂક્ષ્મદેહ બની ગયો;
આકાશ, વાયુ, તેજ ને જળ, પૃથ્વીનાં તત્ત્વો થકી,
આ સૂક્ષ્મદેહ તણી ક્રિયા બળો છે અધિ દેવો થકી. ૩

એ પાંચભૂતોના રમે, તમ, સત્ત્વગુણોએ કરી,
છે સૂક્ષ્મદેહનો ઉત્પત્તિ તે નિયમસર કહું છું કરી;
અંતઃકરણ પાંચક અને જ્ઞાનેન્દ્રિયો થઈ સત્ત્વથી,
કર્મેન્દ્રિયો ને પ્રાણ રજથી વિષય સર્વે તમ થકી. ૪

મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર ને અંતઃકરણ સાથે મળી,
અંતઃકરણપાંચક બન્યું કર્તા અને લોકતા વળી;
મનથી સંકલ્પ વિકલ્પને બુદ્ધિ થકી નિશ્ચય ઠરે,
ચિંતન કરે તે ચિત્ત છે અહંકાર તે “હું હું” કરે. ૫

જે પ્રાણ, વ્યાન, સમાન ને હૃદય સાથે અપાન છે,
તે પ્રાણ પાંચે બાણવા વાહન રૂપે લેખાય છે;
ચક્ષુ, ત્વચા, શ્રોત્ર અને જે શ્રોત્ર, ઘ્રાણ ગણાય છે,
એ દ્વાર પાંચે છે અને જ્ઞાનેન્દ્રિયો કહેવાય છે. ૬

વાચા, ચરણ ને હસ્ત જે ઉપસ્થ, ગુદ મનાય છે,
સેવક ગણે અને વળી કર્મેન્દ્રિયો કહેવાય છે;
જે શબ્દ, સ્પર્શ ને રૂપ, રસ વળી ગંધ એતો પાંચ છે,
જ્ઞાનેન્દ્રિયોના વિષય તે અંતઃકરણના લોગ છે. ૭

એ પ્રાણમય ને મનોમય વિજ્ઞાનમય, ત્રણ કોષનો,
આ સૂક્ષ્મદેહ મનાય છે આત્મા તટસ્થજ છે રહ્યો;
એ રીત પચ્ચીશ તત્ત્વનો આ સૂક્ષ્મદેહ ગણાય છે,
પણ સાક્ષી આત્માના વડે વ્યવહાર સધ્યો થાય છે. ૮

છે વિષયથી પર ઇન્દ્રિયો ને ઇન્દ્રિયો પર મન રહે,
બુદ્ધિ વળી પર મન થકી બુદ્ધિથી આત્મા પર કહે;
ભમતી વિષયમાં ઇન્દ્રિયો મન ઇન્દ્રિયો પૂઠે ભમે,
મન બુદ્ધિને ખેંચે પછી ખેંચાય એમ કમે કમે. ૯

x

x

x

x

x

જાણે અવસ્થા સ્વપ્ન તેનું કંઠ મધ્યે રથાન છે,
 વાણી મનાયે મધ્યમા ને સૂક્ષ્મભોગ પ્રમાણ છે;
 છે જ્ઞાનશક્તિ સત્વગુણ માત્રા ઉકારજ છે રહી,
 અભિમાન તૈજસ, એ રીતે સ્થિતિ સૂક્ષ્મદેહ તણી કહી. ૧૦

કારણ દેહ.

હરિગીત-છંદ.

અજ્ઞાન કારણ દેહ ત્રીજે એ પછી કહેવાય છે,
 સ્થૂળ સૂક્ષ્મનું કારણ ગણી એ દેહ સ્થિત મનાય છે;
 આનંદમય છે કોષ એ જાણે અવિદ્યારૂપ છે,
 છે સાક્ષી આત્મા એહનો જે શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન સ્વરૂપ છે. ૧

શુષુપ્તિ કારણની અવસ્થા હૃદય તહેનું રથાન છે,
 પશ્યંતી વાચા જાણવી આનંદભોગ પ્રમાણ છે;
 છે દ્રવ્યશક્તિ એહની ને તમોગુણ તેમાં રહ્યો,
 માત્રા મકાર ગણાય છે ને પ્રાણ અભિમાની કહ્યો. ૨

એ રીત કોષાતીત, દેહાતીત આત્મા જાણજે,
 સાક્ષી, પ્રકાશક, જ્ઞાનમૂર્તિ, બ્રહ્મરૂપે માનજે;
 અજ્ઞાનથી બંધાઈને એવ લક્ષ્યોચાંસી ફરે,
 નિષ્કામ કર્મ, ઉપાસના ને જ્ઞાનથી મુક્તિ મળે. ૩

મુક્તિની યુક્તિ !

ગુરુ—

—ગાંધી—

અવિદ્યામાં ફસાયેલો જીવાત્મા કદ પામે છે;
 અહંતા ને મમત્વ વડે પરમ આનંદ પામે છે !
 કહે “આ દેહ તે હું છું” અને “આ મહારૂ છે” માને;
 “સુખી છું હું દુઃખી છું હું” કહી નિજ રૂપ ના જાણે !
 જીવાત્મા કામના વશ થી જને રાગી અને દ્વેષી;
 જનમને મર્ણના ચક્રે ફરે છે લક્ષ્યોર્થોસી !
 મનુષ્યા દેહ છે મોંઘા સપાટામાં જશે છટકી;
 સમય આ સાચવી લેજે છુટીશ તું જન્મ મર્ણ થકી !
 પ્રથમ કર કર્મ નિષ્કામ વળી ઉપાસના જોડે;
 અસત્ ને સત્ તણે નિર્ણય કરી લે આત્મજ્ઞાન વડે !
 સદા નિષ્કામ કર્મ કર્યે થશે અંતઃકરણશુદ્ધિ;
 અને ઉપાસનાથી તો થશે એકાગ્ર મન બુદ્ધિ !
 વિષયથી વાળો ઇન્દ્રિયો કરી દે મન તણે સ્વાધિન;
 અને મન બુદ્ધિવશ રાખી પછી કર બુદ્ધિ નિશ્ચયાત્મક !
 તજી અધ્યાસ દેહ તણે મુમુક્ષુ ! આત્મજ્ઞાન થકી;
 કરી અજ્ઞાનનો નાશ, થઈશ તું બ્રહ્મરૂપ નક્ષી !
 જનમ ને મર્ણથી છુટવા બતાવી આ તને યુક્તિ;
 વિકટ છે જ્ઞાનનો રસ્તો છતાં છે જ્ઞાનથી મુક્તિ !

“ મણિકાન્ત ” નાં લખેલાં પુસ્તકો ! (ગજલોનો ભંડાર !)
નવિન ગજલોના વધારા સુધારા સાથે સચિત્ર ૧૧ મી આવૃત્તિ તૈયાર છે !!

સંગીત મંગળમય !

સુંદર ત્રણ રંગમાં ચિત્રોયુક્ત આર્ટ પેપરનું પુઠું બીન્ત ચાર
ચિત્રો ! કી. ૦-૬-૦ પો. બુદું. ખાસ વાંચવા લાયક !
(ભગવદ્ ગીતાના પહેલા અધ્યાયની ગજલના વધારા સાથે !)
નીતિ, ભક્તિ, તથા વૈરાગ્યની ગજલોથી ભરપૂર !

સાચત્ર સંગીત સુબોધ બિદું !

સુંદર ત્રણ રંગમાં ચિત્રોયુક્ત આર્ટ પેપરનું પુઠું. બીન્ત ચાર
ચિત્રો ! ૮૦ પેજનું આકર્ષક પુસ્તક કી. ૦-૬-૦ પો. બુદું.

પ્રેમકથાના સુધારા વધારા સાથે સચિત્ર દશમી આવૃત્તિ
છપાઈને બહાર પડી છે !!!

નિર્ભાગી નિર્મળા !

યાને

એક યુવકની કરુણાજનક પ્રેમ કથા !

સુંદર ત્રણ રંગમાં ચિત્રોયુક્ત આર્ટ પેપરનું પુઠું તથા નાયક,
નાયિકાનાં સુંદર ચાર ચિત્રોયુક્ત સારા કાગળમાં છપેલું આકર્ષક પુસ્તક
કી. ૦-૬-૦ પો. બુદું. તથા અક્ષહત્યા યાને આપઘાત કે ખૂન ?
કી. ૦-૩-૦.

ખાસ વાંચવા લાયક !

સચિત્ર ગુજરાત સ્તોત્ર !

(ગુજર્જર રાજ્યના રસીક ટુંકા ઇતિહાસ સાથે કાવ્યમાં.)
સુંદર આર્ટ પેપરનું ચિત્રોવાળું પુઠું. તથા બીન્ત બે ચિત્રો !
કીમત ૦-૩-૦ પો. બુદું. તથા જ્ઞાનપ્રવાહ ! કી. ૦-૨-૦.

સોલ એન્ડ સન્સ—

સોલતરીયા બ્રધર્સ—બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ.

ડે. ગણેશવાડી—મુંબઈ નં. ૨.

શું તમને ગઝલો વાંચવાનો શોખ છે ? તો વાંચો !!
અધ્યાત્મિક કાવ્યો તથા ચિત્રોના વધારા-સુધારા
સાથે નવમી આવૃત્તિ તૈયાર છે !!

✽ સચિત્ર ✽

મણિકાન્ત-કાવ્યમાળા.

લેખક, “ મણિકાન્ત ” હજીરવાસવાળા.

બોધક ગઝલોનો ભંડાર ! સુંદર ચાલીશ ચિત્રો !!

નીતિ, ભક્તિ, શૃંગાર, વૈરાગ્ય તથા પ્રસ્તાવિક કાવ્યોથી
ભરપૂર, અધ્યાત્મિક કાવ્યો તથા ચિત્રોના વધારા-
સુધારા સાથે ઉંચા કાગળો ઉપર છાપેલું, પાકી બાંધણીનું
રૂપેરો બોર્ડરમાં પાંચ નામવાળું ૩૮૪ પાનાનું દળદાર પુસ્તક.
મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ જુદું.

સોલ એજન્ટસ:-સોજતરીયા બ્રધર્સ-બુકસેલર્સ.

ડે. લખમીદાસ ખીમજીનો માળો. ગણેશવાડી-મુંબઈ નં. ૨.
તથા

શંકરલાલ મગનલાલ પંડ્યા.

ડે. ગાયવાડી, માધવજી હાકરશીતો નવો માળો.

પોસ્ટ નં. ૨, મુંબઈ.

મણિકાન્ત-કાવ્યમાળામાં આવેલાં સુંદર અને ભાવમય
ચિત્રોની નોંધ-પુસ્તકની કી. રૂ. ૩-૦-૦. પો. જીદુ.

- ૧ વિભૂ વાક્ય !
- ૨ નીતિ યોધ !
- ૩ “અમારા કંથના માટે !”
- ૪ “પતિવ્રત પ્રાણી પ્યારે !”
- ૫ કન્યાવિક્રયનો કબાલો !
- ૬ સ્વરૂપ પ્રશંસા !
- ૭ “અહાહા !! આજ છ લોળી !”
- ૮ પ્રેમ ચેષ્ટા !
- ૯ સૌન્દર્ય વર્ણન !
- ૧૦ વિરહી વામા !
- ૧૧ કનૈયાની બંસી !
- ૧૨ માયાનો ત્યાગ !
- ૧૩ મરણ પથારીપર પશ્ચાતાપ !
- ૧૪ પસ્તાવો !
- ૧૫ રાજ અને યોગી !
- ૧૬ નળ હમયંતી વનવાસ !
- ૧૭ સાલ મુખારક !
- ૧૮ શૂનર્જર દેવી !
- ૧૯ ભીમદેવની સ્વારી !
- ૨૦ સતીનો આપ !
- ૨૧ રક્ષાગંધન !

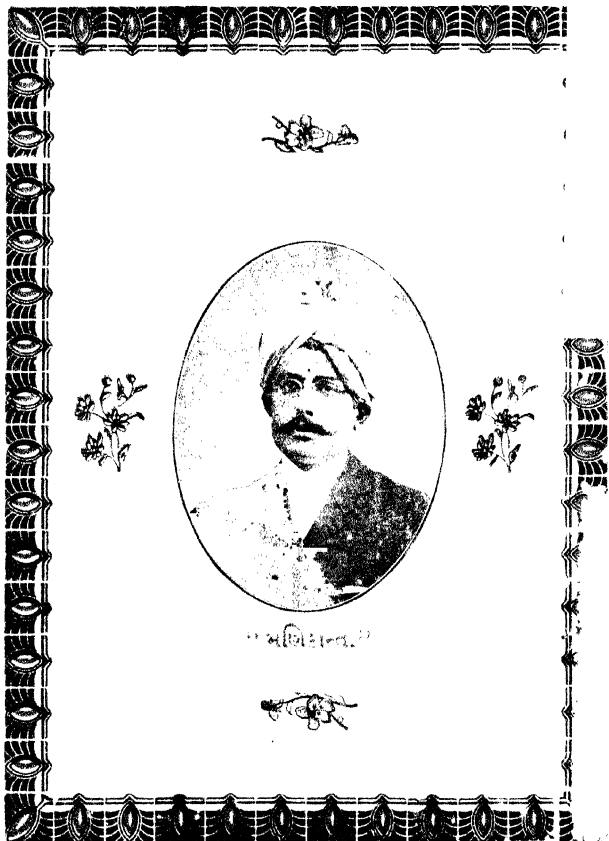
- ૨૨ નિર્દોષ નિર્મળા !
- ૨૩ શશિકાન્ત !
- ૨૪ શોકાતુર નિર્મળા !
- ૨૫ દુઃખી પિતા !
- ૨૬ બ્રહ્મહત્યા !
- ૨૭ મહર્ષિ પરાશરનો આશ્રમ !
- ૨૮ પ્રાર્થના !
- (અધ્યાત્મિક કાવ્યોનાં ચિત્રો !)
- ૨૯ ધૃતરાષ્ટ્ર અને સંન્યસ !
- ૩૦ દુર્યોધનનું સૈન્ય !
- ૩૧ શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુન !
- ૩૨ સંયમી ! (યોગી)
- ૩૩ કર્મયોગ !

- ૩૪ કામ અને ક્રોધનું સ્વરૂપ !
- ૩૫ અર્પણ મહાત્મા ગાંધીશ્રી !
- ૩૬ લેખક, મણિકાન્ત.
- ૩૭ દેશભક્ત, લાલા લજપતરાય !
- ૩૮ મહર્ષિ, દાદાભાઈ નવરોજી !
- ૩૯ સ્વં ગોખલે !
- ૪૦ લોભ બાલગંગાધર તિલક !

સોલ એન્ટસ:-

સોજીતરીયા-અધર્સ, બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ.

૬. લખમીદાસ ખીમજીનો માળો, ગણેશચાવી, મુમર્ઝ નં. ૨

महाराष्ट्र

